

371
Г 85

Якої нам треба школи

НАПИСАВ Б. ГРІНЧЕНКО

Видавниче Товариство
„КРИНІЦЯ“
у Київі.

№ 35.

Ц. 20 к.

б 4593к

371	Григоренко Б.
- 85	Якої пам
	... 289 мисли

25-0
28

б 4593к

В. Гринченко

Книжки пам'яті **Пасті ГРІНЧЕНКО**

Р/к

ЯКОЇ НАМ ТРЕБА ШКОЛИ

8 4093 к

Написав **Б. ГРІНЧЕНКО.**

Видаання 4-те.

к

Державна
видавничо-педагогічна
фірма
Ім'я В.О.Сухомлинського

34.018.552 (=161.2)

Видавниче товариство

„КРИНИЦЯ“

— у К и і в і —

№ 35

К И І В.

Друкарня Видавничого Т-ва „КРИНИЦЯ“. Хрещатик 42.

1917

Якої нам треба школи.

1.

Раз одного тямущого чоловіка спитали:

— Що треба робити, щоб народ був дурний, не мав ніякого права і був довічним попихачем?

Він одказав:

— До сього є багато способів, а один з найкращих такий: треба або зовсім народ не вчити, або вчити його чужою мовою. Тоді народ не вийде з темноти і буде слухняним безправним попихачем.

І сьому правда.

Давно вже тямущі люде кажуть, що як учити дитину, то треба, щоб наука була тією мовою, якою дитина говорить змалку. Так кажуть і педагоги, люде, що добре тямлять науку про те, як треба доводити до розуму дитину.

Чому ж то так?

Коли вчити дитину нерідною мовою, то дитині треба спершу вивчити тую чужу мову,

диться йому витратити стільки часу, покласти стільки праці, що такою працею міг би він собі вдесятеро більше розуму добути, як би вчився й читав своєю мовою. Робочому чоловікові й так завжди трудно добути собі освіту, а через чужу мову стає воно ще трудніше,—тим то серед робочих людей тільки кому-не-кому пощастить засягти тієї освіти.

Що цьому правда, те ми бачимо й у себе. У нас по школах учать не нашою рідною українською мовою, а московською (чи, як іногді її в нас по селах звать,—панською). Дитині дуже тяжко вчитися, і вона мало чого навчається і скоро забуває те, що й вивчила. Часом буває така біда, що й читати забуває. Та як же б воно инакше й було? За чужою мовою поспіє дитина вхопити тільки крихточку знаннів. Треба б, щоб після школи дитина читала добрі книги та до тієї крихточки ще нового знання докладала,—дак тут знов горе: московської мови дитина не могла доладу навчитися, а книги, які їй доводиться читати, всі по московському. Дивиться в книгу хлопець або дівчина, через десяте п'яте розбірає, а більше так, що й ні. Трудно розуміти—нема охоти й читати,—нудно. Так і покине дитина книгу. А як не читає чоловік,

не вчиться далі, то забуває й те, що знав, і темним і вмірає.

Друге те, що звичайно всяка наука дитячій голові важка. А тут іще як почати задурювати дитині голову сією чужою мовою, то дитина й зовсім очманіє. І через те ми й бачимо, що дуже часто після науки чужою мовою, дитина хоч так-сяк і навчиться читання-писання, а розуму в неї в голові не то не прибуде, а часом і тій, що є, заморочиться. Бо наш розум так, як і наше тіло: як робити через силу, то пропаде й сила. Як через силу товкмачити в голову і науку, і чужу мову, то й памороки голові заб'єш.

І справді ми бачимо таку річ, що завсігди діти, що вчать ся своєю рідною мовою, розумніші, ніж ті, кому затуркують голову мовою чужою. З чужомовної науки дитина дуже часто стає якоюсь недотепною, важкою на думку.

Тепер же що воно буде, як увесь народ отак завсігди навчати чужою мовою? Сей народ ніколи не буде такий навчений, ніколи не буде стільки знати, скільки знатиме народ, що має школу з рідною мовою. А як народ менше навчений, менше знає, то йому трудніше й на світі прожити,—так саме, як і кожному окремому чоловікові. Інші народи

вже багато придбають собі добра.—і в комору, і в голову—а сей народ усе зостається позаду, все живе бідно й погано, ніяких гарних порядків не може в себе завести, не може допуття ладу собі дати.

Хіба ж ми не бачимо сього й на нашому українському народові? Народи по інших державах давно вже позаводили в себе добрі порядки, а в нас вони хіба добрі? Інші народи зазнають добра і втіхи, кохаючись у науці, в просвіті, у всяких умілостях (искусствах), а в нас найчастіша втіха— чарка. Звісно, ця біда залежить не тільки од поганої школи, а ще й од усяких інших справ, та все ж дуже тому лихові допомагає те, що ми темні, не знаємо, куди треба йти та що саме треба робити, щоб завести в себе гарне, розумне й любе серцеві життя. А темні через те, що в нас наука поганенька, та й тієї поганенької ми не тямимо, бо вона чужою мовою.

Та й не саме тільки це лихо у нас.

Ми всі знаємо, як тепер буває, що як навчиться дитина в школі перекручувати свою мову по московському, то зараз уже й за дере носа: і батько в його дурний, і мати не-тямуца, і сестри та брати недоумки, і начхати йому на сільське товариство, бо всі вони

неуки. Він через школу так уже навчився думати, що освічений, учений чоловік може бути тільки з московською (чи то: з панською) мовою. Сам він тієї освіти має так багато, як кіт наплакав, і московської мови не знає, а тільки калічить мову, мішаючи московську з українською, та він того не помічає. Він думає, що він дуже став розумний уже через те, що замісто як говорить *как*, а от-батько, мати та інші селяне того не вміють, то вже він на їх поглядає згорда: він уже на панську лінію переходить, а вони—мужлаі! Отак і починається в сем'ї розладдя, сварка,—ми це раз-у-раз бачимо по селах. Хіба ж воно гарно? У сем'ї треба ладу та любови, а ся чужомовна наука призводить до безладдя та до сварки. Звісно, часом буває, що вивчений син і не величається, і не свариться з сем'єю та се бува рідко.

Такого розладдя через неоднакову мову не буде по сем'ях тоді, як школа вчитиме рідною мовою: тоді і школяр, і сем'я говоритимуть однією мовою, то й не буде такий школяр у сем'ї й на селі одрізаною від хліба скибою. Тоді він не гордуватиме селом, а як що добре вивчив і знає щось, то не величатиметься так своєю наукою, а запомагатиме нею тих, які її не мають.

Усе, що тут розказується, давно вже відомо серед інших, освіченіших за нас народів. Там давно вже зрозуміли, яка біда буває з чужомовною наукою, і через те позаводили в себе так, що дитина завсігди вчиться своєю рідною мовою, тією, якою вона говорить дома. Так саме треба зробити й у нас. Треба, щоб по наших школах учено нашою рідною українською мовою, тією, якою наші діти говорять у своїй хаті з батьком-матіррю. Треба, щоб українською ж мовою були й книжки до науки, та не до самої шкільної науки, а щоб усякі наукові книги були нашою мовою, щоб кожен і маловчений чоловік легко їх розумів і міг придбати з їх собі яко мога більшої користі.

Про це вже давно розумніші люде у нас клопочуться. Про це не одного разу, а багато разів постановляли всякі українські земства й городські думи; про це говорили самі вчителі на своїх з'їздах та по вчительських семінаріях; про це постановляли освічені люде на всяких зборах, а останніми часами про це загомоніли й селяне: раз-у-раз доводиться читати по газетах (у „Хліборобі“, у „Рідному Краї“, в „Громадській Думці“, в „Полтавщині“ в „Раді“ та по інших), як та або ся громада списала „приговора“, а в йому, про-

між иншим, вимагає, щоб школа в нас була рідною мовою, часом і просто селяне збираються та гуртом і пишуть листа, до якої газети що їм треба школи з рідною українською мовою. Уже й робочі люде починають потроху розуміти, як дуже цього треба.

Як заведеться така школа, то нашим дітям буде дуже легко вчитися, а наші діти пам'яткі і добре до науки беркі. А читаючи потім добрі книги й газети зрозумілою рідною мовою, вони добудуть собі таких знаннів, такої освіти, що вже знатимуть добре, як собі гарний лад дати і такий порядок у себе завести, щоб народові легко й щасливо жилося.

II.

Це все добре,—скаже хто небудь,—та в тут одна біда. Треба ж нам знати закони, під якими живемо, розуміти що до нас говорять у суді, по всяких канцеляріях, по земствах, а воно ж скріз там говорять по московському та так же саме і закони, і всі офіціальні папери пишуться. Тепер хоч чоловік і не дуже тієї мови навчився в школі, та може хоч яке десяте слово второпає, а тоді, як буде українська школа, то він і того не розбере. Тільки одна морока буде; та не сама морока, а ще й шкода.

Раз те що тоді люде завсігди можуть зробити щось проти закону та й підпасти під кару; а друге --не знаючи свого права, не могтимуть вони його й оборонити.

Все це правда, та тільки що насця правда мало зачіпає.

Можна зробити так, що не то ніякої мороки й шкоди не буде, а ще й куди легше буде робочим людям і з законами, і з канцеляріями, і з судами. І в інших народів, по інших державах уже це й зроблено.

Роздумаймося про це діло.

Поперед усього треба ось про що спитатися: а тепер же, як школа в нас московська, то люде ті закони розуміють? Дайте навченному в сільській школі чоловікові „Сводъ законів“, то він там хіба десяте слово розуміє і через те не може розказати, що в тому законі писано й до чого. Так саме і в суді: кожному звісно, що навіть учений у школі часом мало розбірає те, що говорять судді, прокурор, адвокат, а про неписьмених нема вже що й казати. І раз-у-раз так буває з нашими людями, що чоловіка судять і засудять, а він до-ладу не знає що й защо, знає тільки, що присудили сидіти чи платити, та й годі,—і все через те тільки, що він не

розуміє тієї мови, якою пишуть і говорять до його в суді. Так саме й по всяких урядових інституціях (правительственныхъ учрежденіяхъ), по всяких писарнях,—чи багато наш чоловік розбірає, як йому там щось говорять або пишуть?

Ні, воно й тепер, і з московською школою, дуже тяжко людям з тими урядовими справами через незрозумілу мову. І нічого тут школа не допоможе, бо ніколи не може народня школа так навчити свого школяра чужої мови, щоб він ту мову добре розумів для всяких справ; учиться ж по вищих школах у нашого робочого чоловіка нема поки ні часу ні спромоги; та коли б навіть і можна було всьому народові переходити через гімназії та університети, то й тоді се зовсім неспроможна річ, щоб увесь народ перевчався на иншу мову. Ні, це діло треба впорядкувати зовсім инакше, дешевшим коштом.

Оця біда з законами та всякими урядовими інституціями є не в самих нас,—вона була (а подекуди то й досі є) по всіх тих державах, де живе не один народ, а багато народів зусякими мовами. Усі люде на світі поділяються на окремі народи, породи людські, чи як їх звать по латинському *нації, наці-, ональності*. Кожен народ, кожна національ-

ність говорить по своєму, своєю мовою і найбільше національності і відрізняються проміж себе мовами. От, у Європі, у тій частині землі, де й ми живемо, є такі найголовніші національності: англійці, французи, німці, еспанці, португали, італійці, данці, шведи, норвеги, греки, турки, болгары, серби, поляки, ми, українці, москалі, чехи, финни, татари, жиди, грузини, вірмени та інші. А не кожна національність має свою державу (царство), частіше буває так, що в одній державі живе скільки національностей. Тоді вже там одна національність звичайно якось бере гору, і її мова вважається за державну, її вживають по школах та по урядових інституціях (правительственныхъ учрежденіяхъ).

Ось, наприклад, у нашої сусідки Австрії в цій державі живе вісім народів: німці, чехи, українці, поляки, словенці, італійці, сербохорвати та румини. Найбільший людьми там народ німці та й сама держава була здавна німецькою. Через те німецька мова стала там державною, і був такий час, коли німці дуже натискали на інші австрійські народи, щоб усіх їх знімчити.

Звісно, се дуже недобре було для інших народів. Раз, що через те всі ненімецькі народи в Австрії не могли придбати собі

освіти і не могли добре порядкувати своїми справами; а друге з якої речі хтось мене буде силувати, щоб я говорив і писав не своєю рідною мовою, а чужою? Моє право вживати скрізь мою рідну мову, і ніхто цього права в мене віднімати не може.

Тим то всі австрійські недержавні народи дуже змагалися проти такого понімчення, і як стали заводиться в Австрії кращі порядки, то помалу-малу скасовано й понімчення. З року 1867-го заведено в Австрії конституцію, а в їй записано, що кожен народ має право вживати свою мову, на рівному праві з іншими народами,—в школах і в усіх урядових, судових та громадських справах та інституціях. Оттоді вже порядок з мовами перемінився: закони стали писатися не понімецькому тільки, а викладаються вони й усіма іншими мовами, між іми—і нашою українською, бо в Австрії, в країнах Галичині та Буковині, живе три з половиною мільйони чоловіка й нашого народу. Так саме в суді й по всяких урядових інституціях повинні урядовці (чиновники) й судді говорити й писати до чоловіка такою мовою, якою він сам говорить, яка йому рідна. Через це кожному австрійському народові є велика полегкість і в науці, і в усіх його урядових і громадських справах.

Звісно, не зовсім воно ще влаштувалося й там, бо й досі трапляється, що один народ часом хоче напосістися на другий та його національні права понехтувати; але се тільки через те, що австрійські народи ще не поділені проміж себе так, що кожен на своїй землі сам собі порядок давав, а як кожному народові дадуть автономію (права самому собі на своїй землі лад і порядок давати), то всі ті сварки повинні втихомиритися.

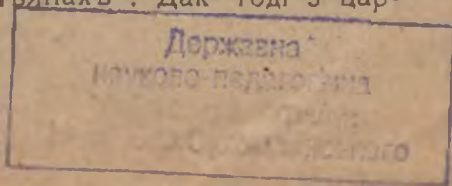
Зовсім добре впорядковано справу з національностями й мовами у сумежній з Австрією державі—в Швейцарії. Там теж живе не один народ, а три: французи, німці та італійці. Держава поділена на країни, звуться вони *кантонами*, і кожен кантон із своїми справами порядкується сам собі. Який народ у кантоні живе, такою мовою вчать там по всіх школах, такої вживають по судах та інших урядових та громадських інституціях. Через те там ні один народ другому ніякого клопоту не робить, нема там національних суперечок, і живуть ті три народи проміж себе в злагоді. І народ там через гарні школи дуже освічений і легко справляється в усяких урядових та громадських інституціях.

Отак залагоджено цю справу там, де вже люде добилися до кращих порядків. У тих

державних людях вже зрозуміли, що ввесь громадський і державний лад треба так упорядкувати, щоб усьому народові якомога легше й зручніше жилося. Бо й справді ж треба роздуматися—що за для чого є: чи люди для закону, чи закон для людей? Чи люди для суду та всяких „казенних“ канцелярій, чи вони для людей? Звісна річ, що і закони, і школи, і суд, і урядові писарні—все це для людей, а не люди для їх, то значить усе це так і треба впорядкувати, щоб як легше було для людей, щоб усе це якомога більше задовольняло їх потреби. А серед цих потреб дуже важна є та потреба, щоб розуміти закон і тих людей та ті інституції, які завідують урядовими та громадськими справами; значить і треба щоб у всьому тому була рідна мова того народу, за для якого все те заведено і який усе те оплачує й держить своїми заробленими тяжкою працею гроші.

Тепер уже вам зрозуміло, як треба зробити, щоб не було нашому народові мороки з законами, судами, земствами та офіційними писарнями. Воно вже дещо й пробувано робити навіть для нашого українського народу. Як року 1861-го випущено на волю панських людей кріпаків, то видано закон для їх: „Положеніє о крестьянахъ“. Дак тоді з цар-

ського дозволу український письменник П. Куліш переклав на нашу мову маніфест про волю кріпакам і те „Положеніє о крестьянахъ“; та тільки що якісь начальники схотіли, щоб там инакше деякі слова поперекладати, а Куліш не згодився, то так той переклад і зостався не друкований*). Тоді ж дехто з губернаторів, наприклад, київський губернатор Гессе, випускав деякі свої накази двома мовами: державною московською і українською. Та скоро після того стали наше слово забороняти і більше вже ніхто того не робив. Одначе все ж видрукували люде три книжки, які перекладали й поясняли судові закони і закони про службу в війську, а саме такі книжки: „Про кари, до яких присуджують мирові судді“ (у Києві, року 1876-го). „Короткий виклад із устава 20 ноября 1864-го“, Я. Блонського (у Катеринославі, 1866) та „Як тепер одбуватиметься воєнна служба“ Троцького (у Києві, 1875). А потім, з року 1876, заборонено вже й таке друкувати. Тепер справа знов переміняється і починаючи з року 1906-го друкуються раз-у-раз усі маніфести, урядові накази й закони перекладом по українському. То треба, щоб закони

*) Його оповіщено друком тільки 1905 р. у 2-й та в 3-й книзі журналу „Кіевская Старина“.

які матимуть силу на далі, також попереклада-
довано на нашу мову,—от тоді люде будуть
закони розуміти і знатимуть як їм треба ро-
бити, щоб тих законів додержувати.

Опріче сього, треба, щоб скрізь, де наш
чоловік має з урядовими чи громадськими
інституціями діло, скрізь до його говорили і
для його писали його вкраїнською мовою—
скрізь, починаючи з волости і геть вище аж
куди треба. Як се зробиться, то не буде на-
шому народові ніякої мороки ні з законами,
ні з судами, ні з урядовими писарнями.

Буде тоді так, що рідна школа легко й
швидко навчитиме наші діти, а потім вони
ще й далі вчитимуться з усяких наукових
книжок, писаних нашою мовою; а всякі гро-
мадські й урядові справи умітимуть вони
краще впорядкувати, ніж тепер, бо раз що
самі будуть розумніші, освіченіші. а друге—
незрозуміла мова не буде їм перешкожати тя-
мити ті справи.

III.

— Так то воно так,—скаже знов хто-не-
будь з читачів, прочитавши про те, що і в
народніх школах, і в судах, і в урядових ін-
ституціях повинна бути вкраїнська мова,—
так то воно так,—та тільки й тут є біда.

Адже вчать у школі, складають закони, судять, начальникують усе пани, а всі пани говорять по панському, по московському, і не вміють по нашому, по українському. Щоб уживати скрізь української мови, то треба їм попереду її навчитися, а де ж вони можуть се зробити? Адже ж великі пани вчать ся по великих школах—по гімназіях, університетах, академіях,—а там скрізь наука відбувається не по українському, а по московському.

— Ну,—скажемо на те,—то нехай вона й там одбувається по українському.

— Еге,—відкажете,—де ж таки видано, щоб пани та вчили ся мужицькою мовою? У їх на те є панська.

А що ж воно таке,—спитаю,—мова панська та мова мужицька? І через віщо у нас люде на селі звать часом московську мову панською, а свою українську—мужицькою?

От коло нас, у Польщі, живе народ—поляки. Говорять вони по польському всі: і селяне, і городяне, і неписьменні люде, і освічені—нема в їх ні панської мови, ні мужицької, а є тільки одна—польська. Підемо на захід сонця і за поляками стрінемо німців; і в їх так саме і робітники й пани, неосвічені

люде, і освічені—всі говорять однією німецькою мовою і нічого вони не знають про панську та мужицьку мови. Підемо далі і те саме побачимо у французів, італійців та в інших народів: скрізь у кожного народу є своя мова і тією мовою говорить увесь народ: і простолюд, і освічені люде. Звичайно, що освічений чоловік буде говорити трохи одміннішою мовою від неосвіченого, але се через те, що він учившись, багато знає таких річей і таких слів, яких невчений не знає; та все ж це одна буде мова і в його, і в сільського хлібороба, хоч би й неписьменного. Бо кожна національність (людська порода) має свою рідну мову і тією мовою говорять усі люде, що до тієї національності належуть, хто б вони не були.

Тільки на нашій Україні так чудно сталося, що робочий народ говорить однією мовою—українською, а освічені люде іншою—московською. Виходить якась дурниця: люде однієї породи, однієї національності, а говорять двома мовами і здається, наче то дві національності. Як же воно так зробилось?

Колись у старовину у нас на Україні, так саме, як і по інших землях, всі люде—і князі з панами, і городяне з селянами, і освічені люде з неосвіченими—всі говорили од-

нією мовою—українською. Тоді ще ми мали свою державу. Та далі почалося лихоліття: напалися на нас татари, тоді привернула нас до своєї держави Литва, а нарешті і Литву, і нас підгорнула під себе Польща. Отоді то наші освічені люде (а тоді освічені були найбільше пани) всі перекинулися до поляків та й почали говорити по польському. Отоді українська мова стала зватися мужицькою, а польська—панською. Тяжко було жити нашому народові під тими споляченими та польськими панами, і року 1648-го українські козаки, вкупі з усім нашим народом, за приводом гетьмана Богдана Хмельницького, повстали проти польсько-панського панування та й повигонили з своєї землі геть усе те панство. Року 1654-го Богдан Хмельницький, за згодою козацької ради, пристав під руку московського царя. Українською мовою говорили тоді всі, нею писалися у нас закони, урядові (правительственные) папери, нею говорили в суді, но всіх урядових інституціях, нею учено в школах і в нижчих, і в середніх, і в вищій—академії. Панів тоді на нашій землі не було. Але була старшина козацька—сотники, полковники та інші начальники—звичайно богат та й освіченіші, ученіші. Вони почали займати собі порожні, а згодом то вже й непорожні землі,

все багатчали та багатчали і помалу вибилися таки на справжніх панів. Тим часом московський уряд силоміць покасував українські вольности; хто з козаків за їх оступався, того карав, а хто корився, того наділяв своєю ласкою й землями. Багатчі козаки, що вибилися вже на панське становище, почали кидати думку про волю й добро свого краю та й ставали покірними слугами московському урядові. Нарешті цариця Катерина друга поробила таких покірних людців дворянами і двідала їм у кріпацтво мужиків.

Ці новороблені дворяне були ще вчора такі самі, як і весь инший народ, а тепер уже треба їм було показувати, що вони не те, а щось вище; треба було одрізнитися чим можна од усього народу. Сього їм треба було на те, щоб народ забув, що вони з його ж, щоб народ зразу бачив, що він—мужик, а то—пани, і тим панам мужик повинен користися. От і почали відрізнятися якомога дужче—і одежею, і звичаями, і мовою, найбільше мовою. Це було й вигодно, бо уряд (правительство) був ласкавий до тих, хто переймав московську мову, такому чоловікові завсігди легше було добути собі яку панську службу, вилізти в великі начальники. А українську мову заборонювано: не дозволено друкувати нею

книжок, повигонено її зо школи, з усіх урядових інституцій (правительственных учреждений), що були на Україні. І так саме, як колись українське панство переняло мову польську, так саме тепер сі новороблені пани пошилися в москалі та й заговорили по московському. І ото прийшов такий час, що нашу мову звідусіль вигнано, а наші освічені люде перевернулися на московських дворян, і зосталася тоді наша мова в устах у простого мужицтва та в бідного козацтва. Оттоді то вдруге вже зробилася українська мова мужицькою, а московська стала зватися панською — так саме, як колись звалася панською польська.

Таким робом і сталася та дивна річ, що люде на нашій землі не тільки поділилися на панів та на мужиків, а ще й на дві національності: мужики як з предкувіку були українцями, так ними й zostалися, а пани, за для свого панування, одкинулись од свого народу, передались до московського, і згорда позирали на мужика, звиваючи мужицькою, хамською ту мову, якою говорили їх діди й прадіди, люде луччі за їх. бо вмiли боротися за волю вкупі з усім народом.

Се річ дуже погана, коли освічені люде (або, як їх звать,—інтелігенція) одбиваються

мовою від свого народу. Ніякому народові не можна жити без інтелігенції. Бо інтелігенція показує звичайно всьому народові добрий шлях, куди йому треба йти та що робити. Інтелігенція дбає про науку, про освіту, виявляє народові його права, показує йому шлях і способи, щоб дійти до кращого ладу,—одно слово—веде народ наперед. Це так по всьому світу діється, бо скрізь так, що інтелігенція однієї національності, однієї мови з усім народом. А в нас воно инакше, і через те наш бідолашний народ остався без своїх проводирів. Тим то він такий і темний, так мало знає про свої власні права й потреби.

Запобігти цьому лихові можна тільки одним способом: треба щоб інтелігенція (освічені люде), яка живе на Україні, вернулася до свого народу, якою говорить «народ. Нашого народу в Росії живе 25 мільйонів, а інтелігенції серед його жменька, то вже ж не тим мільйонам треба перевчатися для полегкості тієї жменьки, а нехай жменька перевчиться для полегкості й добра тих великих мільйонів—їй се легче зробити. Та й вигідніше: народ без інтелігенції не може добре жити й розвиватися, але так саме й інтелігенція без народу—ніщо. Нехай же вони поєднаються, то буде в їх велика сила на всяке

добре діло. Сим поєднанням сьогочасня інтелігенція хоч трохи спокутує той гріх, який зробили її предки, зрадивши свій народ.

На щастя ця справа вже почалася. Ще року 1798-го Іван Котляревський випустив друком першу книгу, писану простою українською мовою—*Енеїду*. З того часу серед інтелігенції (освічених людей) перебуло багато таких людей, що тією ж мовою говорили в своїх писаннях про потреби робочих людей, як от Грицько Квітка, Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Михайло Драгоманів та багато інших. Вони в своїх писаннях вияснили, проміж иншим, усе те, що й я тут кажу, і за їх приводом інтелігенція помалу почала вертатися до того народу, од якого відбилася була попереду. Тепер серед інтелігенції є вже багато таких людей, що й сами проміж себе говорять, і по книжках та по газетах пишуть народньою українською мовою і працюють задля того, щоб допомогти робочому народові освітитися і розібрати—як та що йому треба робити, щоб допомогти своєму лихові.

Тепер уже ви бачите, що не тільки робочому народові треба, щоб по середніх та вищих школах наука була українською мовою, що цього хоче й добивається вже й краща частка інтелігенції—саме ті люде, які найбіль-

ше прихильні до робочого народу. А як се зробиться, то будуть тоді і вчителі, і судді, і всякі урядовці (чиновники), що вмітимуть української мови для свого діла в школі, в суді чи в якій урядовій інституції (правительственом учрежденіи). А найголовніше, що коли всі школи у нас од нижчої до вищої будуть українські, то вони найшвидче поєднають інтелігенцію з робочим народом.

Минаються вже ті часи, коли освіта та наука були тільки панським ділом. Тепер уже до того йдеться, щоб не було лежнів, а кожен робив свою частку роботи і щоб у кожного зоставався й час на освіту, на науку. То значить і школи так треба одна до одної пригнати, щоб кожен, вивчившись в нижчій школі, без ніякої перешкоди і окремої додаткової науки, міг переходити до середньої, а потім так саме й до вищої школи. А сього не можна буде зробити, коли в нижчій школі буде одна мова, а в середній та ввищій—інша.

Що це діло не так легко зробити, то це, звісно, правда. Та тільки ж робили це інші народи, то можемо зробити й ми. Та зробила вже це й частка нашого таки вкраїнського народу. Тут уже згадувано, що в Австрії живе частка нашого народу в Галичині та на Бу-

ковині. Дак там уже це діло зроблено: по нижчих школах учать українською мовою, є українські гімназії, а на двох університетах— у Львові та в Чернівцях—читають професори науку теж і вкраїнською мовою. То можна зробити це діло і в нас.

Звісно, зразу впорядкувати його не так то легко. Треба поскладати книги до науки, треба й самих учителів наготувати таких, щоб вони вміли вчити вкраїнською мовою. Найлегше це зробити з нижчою школою: там треба скласти для науки яких півдесятка книжок та й годі, та дещо з їх уже й готове є. Учителів сільських привчити до вкраїнської мови теж не дуже важко: всі вони живуть серед народу, мову його що-дня чують, розуміють, а багато з їх то й добре говорять нею. За для їх треба видати українську граматику та хоч невеличкий словарь та зібрати їх улітку на якісь курси (дочасню науку) вкраїнської мови,—то вони за якийсь там рік любісінько вмітнуть робити все, що треба. А для всіх нових учителів треба позаводити учительські семінарії з українською мовою.

Значно важча справа з гімназіями, університетами та академіями. Тут уже є багато наук і до всякої науки й багато книжок. І книжки ті поскладати не так легко, як кни-

жки для народньої школи. У кожній науці є багато термінів (назвищ) для всяких наукових річей і справ. Коли наука ведеться якоюсь мовою вже здавна, то там ті термини (назвища) вже поскладалися, і вчені люде знають, як по своєму те або це в науці назвати чи сказати. А в нас наука тільки починається, то всі ті термини треба або позичити в когось, або поскладати нові, а це справа дуже марудна й зтяжна. А нам вона ще трудніша через те, що всі ці книги повинні писати вчені люде, а вони ж у нас здебільшого ще не знають української мови. Та й учити по середніх та вищих школах трудніше і через те треба довшого часу, щоб набралось до гімназій учителів, а до університету професорів таких, щоб і науку добре тямилі і гарно могли її викладати по українському.

Тим то тут не можна зробити діла так швидко, як з народньою школою, а доведеться робити його помалу. Зараз же можна вимагати тільки ось чого: щоб по середніх школах яко мога швидче завели науку української мови, українського письменства та історії українського народу; щоб такі саме науки заведеной на університеті та ще треба там і українського народознавства. А як якийсь час так побуде, то вже ми придбаємо чимало та-

ких людей, що і науку, і українську мову добре знатимуть і могутимуть і для гімназій, і для університетів і книги до науки поскладати, і самим бути учителями по гімназіях та професорами по університетах.

І ця справа вже й починається. Тямущі люде з усяких городів—з Київа, з Полтави, з Чернигова, з Одеси раз-у-раз вимагають, щоб оте все по гімназіях та університетах було заведено. Як у Київі року 1907-го студенти почали вимагати від університету українських кафедр, то зо всієї України почали приходити листи з привітаннями студентам та з вимаганням української науки по всіх школах. Листи були не від самої городської інтелігенції, але й од селян-хліборобів і від робітників. Під іми були тисячі підписів. Ті листи, друковані в газеті „Рада“, виразно показують, що вже приходить час, коли школа неминуче мусить зробитись українською. У Харькові професор Микола Сумцов зробив початок, оповістивши, що з осени 1907 г. читатиме в університеті українські лекції.

Початок є, — треба йти далі.

Нам треба зараз же української народньої школи.

Нам треба зараз же науки української мови, історії українського письменства, історії українського народу і українського народознавства по гімназіях та університетах!

Б. Грінченко.

Десять років поминуло з того часу, як це було писано. Після російської революції, що сталася в кінці лютого, в початку березня 1917-го року, вільно стало заводити українські школи. Тепер народ український мусить пильно про те дбати, щоб завести в себе гарні школи нижчі, середні й вищі. Але за для того, щоб можна було як найкраще те зробити, треба щоб Україна мала автономію у російській демократичній автономно-федеративній республіці (треба прочитати книжку „Якого ладу нам треба“).

Вид.

25-

Видавниче Т-во „К Р И Н И Ц Я“.

(Київ, Хрещатик 42. Тел. № 43-49).

Видання 1917 р.

Ціна.

Водховський Ф. Як мужик попав у ярмо	15 к.
Драгоманів М. Віра й громадські справи	10 к.
Грінченко В. Як жив український народ	25 к.
„ „ Якої нам треба школи	20 к.
Шевченко Т. Заповіт та інші вірші	— к.
„ „ Царі	10 к.
„ „ Сон (у всякого своя доля)	10 к.
Пісні волі (збірка революц. віршів)	— к.
Назарук. О. Суспільні класи	— к.

Друкуються і незабаром вийдуть:

Якого ладу нам треба.

Загірня М. Хто народові ворог.

Вікул. Про автономію.

Фремов С. Як визволилися робочим людям з бідності.

Дікашталів. Хто з чого живе.

Загірня М. Про державний лад у всяких народів.

Шевченко Т. Козаць (повинні) в двох частках.

Гоняться до друку:

Грінченко В. Граматка для науки читання й писання.

Грінченки В. і М. Рідне слово. Книжка для читання в початкових школах.

Коцюбинський М. Повне зібрання творів.

- 1) Замовлення приймаються тільки великими партіями. При замовленні треба прикласти половинну грошей
- 2) При замовленнях треба зазначити точно адресу і спосіб пересилки (залізниця, пароплав).
- 3) Великим замовцям знижка.

Гроші треба надсилати по адресі: Інститутська 3. Київський Союз установ дрібного Кредита на біжучий рахунок Видавн. т-ва „Криниця“ № 1341.